

ВОЛОДИМИР ТАРАСЮК

ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ

Були й інші наслідки такої реорганізації промислу. Зросла, наприклад, протяжність чумацьких шляхів, з'являються нові системи доріг. Лише на Київщині в 40-х роках XIX ст. довжина їх складала майже 4 тис. верст, а нове таке сполучення, як Одеське, охоплювало територію від південних повітів Волинської, більшої частини Подільської й Київської губерній аж до повітів Катеринославської, всієї Херсонської губернії і значної частини Бессарабії.

Крім того, важливими чумацькими вузлами стають Харків, Одеса, Полтава, Кременчук, Катеринослав. Сам промисел тяжіє вже до хліборобських районів, кількісно збільшується й перевезення товарів. Звичайно, важливе місце тут займає хліб та сільськогосподарські продукти. Лише в середині XIX ст. з внутрішніх районів до азово-чорноморських портів підвозилося 8 млн. четвертей збіжжя. Тоді ж за кордон відправлено понад 720 тис. четвертей льону, 575 тис. четвертей кукурудзи, 355 тис. пудів вовни, 155 тис. пудів сала. Основну роль у цих перевезеннях все ще відігравали чумаки. Найбільше вони доставляли й такого товару, як спирт, горілка. У 30-х роках XIX ст., зокрема з Харківської та Подільської губерній, відправлено їх до 440 тис. відер.

Важливим предметом транспортування стає для чумаків у цей час і ліс, лісоматеріали. Його переважно доставляли в Крим та чорноморсько-азовські порти з Черкас, Кременчука, Катеринослава та інших пристаней Дніпра. Тоді ж збільшується перевезення (особливо з Києва) меду, воску, цукру, прядива та іншого краму. Надто задовольнялися в цьому відношенні ярмарки, що набирали великих масштабів з квітня по жовтень.

Ще і ще можна розповідати про чумацькі «транзити». Вугілля, крейда, вапно, алебастр, вироби фабричного промислу і місцевих ремесел — чого тільки не доставляли ці мужні степові люди, долаючи інколи тисячі верств. Навіть імпортованих товарів багато перевозилося ними за межами України. Про це говорить хоча б той факт, що в першій половині XIX ст. тільки чумаки з нормальним переїздом у чужі краї доставляли в Одесу, яка була тоді чи не найбільшим портом на Україні серед чорноморсько-азовських портів, приблизно 25—40 млн. пудів хліба, що складало 75 проц. усіх його перевезень.

Отже, через відсутність залізниць і слабкий розвиток річкового транспорту чумацтво продовжувало відігравати в економіці домінуючу роль. На закінчення розгляду цього періоду хотілося б ще кілька слів сказати про чумацьку торгівлю. Вище було сказано власне про візництво, однак і традиційне крамарування добре йшло в степовиків. Так, приміром, у першій половині XIX ст. значно зріс продаж риби й солі. Скажімо, вивіз солі з понад 10 млн. 400 тис. пудів зріс майже до 11 млн. 200 тис. І це тільки з Криму. І ще продавалася бессарабська сіль, запаси з інших місць.

Це ж можна сказати і про торгівлю рибою. Середні умови, наприклад, на Азові складали в цей час 4,2 млн. пудів, тоді як для місцевих потреб вистачало щонайбільше 1 млн. пудів риби. Крім того, її чимало брали ще й із чорноморських промислів.

Занепад чумацтва та його історична роль

Що ж стало відправною точкою до поступового зникнення цього багатовікового промислу? Причин тут багато. В першу чергу велику роль відіграли зовнішні фактори. А саме: визволення від турецько-татарського панування, возз'єднання Правобережної та Лівобережної України, ліквідація її кордону з Кримом, розвиток продуктивних сил. Усе це втягувало Україну в загальний ринок з динамічним розвитком, встигати за яким чумакування не могло.

Наклала відбиток несприятливості в дальшому зростанні чумацтва й внутрішня обстановка: розвивалося землеробство й скотарство, з чим скорочувалися площі степів для випасу чумацької худоби, значно почали підвищуватися ціни за випас і проїзд через орендовані землі. Не задовольнив і стан шляхів, мостів, переправ, а значні кошти в них укладати ніхто не був зацікавлений. Доводилося зазнавати також великих втрат худоби від хвороб, епідемій. Наприклад, в 40-х роках ХІХ ст. в результаті цього в Подільській губернії загинуло її майже 77 тис., у Херсонській — майже 109 тис., у Катеринославській — 82 тисячі. Звичайно, в даний ряд потрапили й чумацькі воли, що паслися на тих же пасовищах, що й хворі тварини. Відшкодовувати ж такі збитки було важко.

(Продовження. Поч в № 95—98).